

1

Там, де невеличка річка Сухий Кагамлик повертає течію до ревучих вод Дніпра, розкинулося в густих заростях очерету село Пирого, одне з багатьох сіл Полтавщини. Саме там, в убогій хаті під дахом зі старого, подекуди зігнилого очерету, що стояла на крутому схилі, майже біля самої річки, і з'явилася на світ Ганна Микитівна Кравецька, яка відразу ж стала зватися Ганнусею. Породілля, виснажена недоїданням, постійними хвилюваннями та тривогами, часто схилялася над колискою немовляти, довго вдивлялась у ясні очі, які безтурботно зустрічали її погляд, і, зітхаючи, шепотіла:

— Ганнусю, Ганнусю, сонечко!

Дитя у відповідь мружило оченята та посміхалося беззубим ротиком, і молода мати, ще така юна Ярослава Кравецька, зовсім забувала в такі хвилини про те, що йде зима, що цьогорічний недорід пшениці залишив родину майже голодною, що чимось треба віддавати борги — гроші, на які купили страшеньку стару козу, аби мати бодай краплину молока для дитини. І скільки його було, того усього, важкого для дум, від чого й жити на цьому світі не хотілося, та все ж доводилося терпіти, бо живим до могили не влізеш. А іноді залізти хотілося, аби тільки не бачити життя цього важкого, яке раніше не могло наснитися навіть у страхітному сні. Та хіба ж думала вона, єдина донька з-поміж чотирьох дітей селищного та доволі

заможного коваля Степана Роменка, що колись житиме в завалюсі, де пліснява повзала по стінах і де зовсім не трималося тепло, і з острахом замислюватися, а чи буде завтра що їсти, чи знову не доведеться лягати на порожній шлунок, слухаючи його нудотне буркотіння. І понад усе мріяти повернутися у те літо, коли ще були живі тато, брати та рідна матінка і стояла посеред села їхня чимала хата, де всього було удосталь, а потім ураз не стало, після того як трьох братів привезли вбитими, у закривавленому рядні, на підводі, у котру був запряжений вороний батьківський кінь. І навіть зараз, коли минуло майже три роки з того похмурого зимового дня, Ярослава добре пам'ятала, як з хати вибігла в кофтині мати, простоволоса та боса, упала біля воріт на ту підводу, мов птаха, що їй зламано крила, й заридала, заводала, схопившись руками за голову. А слідком вийшов і батько, дивлячись застиглим поглядом на тіла синів, а в глибині очей його горів такий вогонь, від якого аж моторошно робилося. Через день, ледь устигнувши поховати синів у мерзлу землю, батько вскочив на коня й помчав мститися за їхню смерть. Та не вийшло помсти. За тиждень повернувся додому також, як і сини його, в окривавленому рядні. Тієї ж ночі їхню хату спалили, й у ній згоріли тіло батька та жива мати. Саму Ярославу врятувало те, що вона була в той день у двоюрідній сестри, затрималася до ночі, допомагаючи біля малої дитини, і її відмовили йти через яр із сусіднього села. Так вона й залишилася сиротою, за декілька днів утративши всю свою родину. Майже рік прожила вона в тітки своєї Олени, почорніла від горя, опухла від сліз. А потім потрохи прийшла до тям і побачила нарешті біля себе тітчиного сусіду Микиту Кравецького, похмурого та мовчазного хлопця, що кидав на неї довгі й сумні погляди, а потім узяв та й зізнався в коханні. А вона, чи любила, чи ні, пішла за нього, не бажаючи бути тягарем та завадою для тітки. Після Різдвяного посту стала під вінець, увійшовши дружиною в убогу оселю родини Кравецьких, де, окрім Микити, жили ще його батьки та старший брат з дружиною та дітьми. Але щасливою себе не відчула. Життя

в родині Кравецьких не було для неї безхмарним та щасливим. Свекор, Яків Харитонович, виявився людиною не дуже доброю, з важким характером, а свекруха, Оляна Йосипівна, хоч і була доброю вдачею, але на той час тяжко хворіла. Брат Микити з дружиною жили якось відокремлено. Залишалася в неї тільки одна втіха — кохання Микити. А ось зараз з'явилося ще й оце маленьке сонечко, Ганнуся, з темним чубчиком на голівці та прозорими, мов сльоза, блакитними оченятами, зовсім як у мами. І як би не важко було їй, наслуховавшись за день гірких докорів від свекра та стогонів помираючої свекрухи, а схилиться над колискою, заирне в оченята, чисті та прозорі, посміхнеться у відповідь на беззубу старечу посмішку, й робиться на серці світліше, мов сонцем зігріто та осяяно.

А Ганнуся росла й дедалі більше посміхалася, показуючи дві чарівні ямочки на гладеньких дитячих щічках, і щораз частіше тишу похмурої кравецької хати порушував дитячий сміх, який кришталеvim дзвоником торкався вуха та проганяв геть смуток і тривогу, що, мов чорні тіні, зачалися по кутках. Дід Яків тільки хмурился густі, сиво-чорні брови, плював та цідив скрізь зуби:

— Тьху, пустунка дівка буде!

На що свекруха ледь чутно суперечила:

— Облиш, Якове, то з дитинчам янголи бавляться.

Дід Яків замовкав, презирливо стискав уста, але не переставав хмуритися. Ганнуся він незлюбив відразу ж, і невідомо було, з якого то дива з'явилася в нього ота нелюбов до рідної своєї онуки. Проте Ярослава намагалася не звертати на те уваги, бо любила свою донечку понад усе.

Так минав день за днем, Ганнусі виповнився рік, коли тихо померла свекруха. А дід Яків, утративши дружину, зробився ще сварливішим, геть нестерпним. Брат Микити, Данило, з дружиною Глашкою через деякий час нарешті здійснили свою заповітну мрію. Дядько Глашки мав у місті будинок, дітей у нього не було, й після смерті дружини він покликав Глашку до себе, бо не хотів жити сам. З того часу вже Ярослава стала в хаті господинею й була б майже щасливою, аби тільки не

невдоволення свекра та убогість, що придавила їх важким тягарем, дихаючи в спину смердючим подихом страху та розпачу.

А Ганнуся зростала, незважаючи на тяжкі часи, коли в країні панувала нова влада, ті самі червоні, що колись убили її бабу та діда, трьох дядьків, росла такою ж веселою та сміхотною, якою була з самого свого народження. На бурчання завше невдоволеного діда вона тільки посміхалася, сяяла блакитними оченятами, не звертаючи уваги.

Ганнусі минуло одинадцять, коли Україну накрила чорна хмара голоду. Ярослава до того часу вже мала, окрім Ганнусі, ще трьох дітей, двох синів та доньку. Голод не пожалів їхню родину, віддавши смерті діда Якова та двох діток, середніх. Ярослава божеволіла, кожного дня встаючи лише з однією думкою — чим нагодувати діточок, які жадібно дивилися на неї своїми великими оченятами на схудлих личках. Вона ночами повзала в полі, збираючи гнилу пшеницю, терла її та смажила коржі. Дід помер, Микита подався до міста заробити яку копійчину, а Ярослава з дітьми залишилася. Не сміялася більше Ганнуся дзвінко, не співала безтурботно пісень, а тільки мовчки ходила по хаті, іноді притискаючись до Ярославиних колін і зазираючи матері в очі.

— Мамо, їсточки так хочеться, — тихо шепотіла вона, нестерпним боєм торкаючись тими словами серця Ярослави, — але ж маленьким теж хочеться, правда?

— Справді, — затерплими вустами відповідала Ярослава й тихо молилася, аби пошвидше повернувся Микита. Як то боляче було для серця материнського спостерігати, як по троху згасають ясні оченята її кровинок, її діточок, як гаснуть ясні очі Ганнусі. Одного дня оченята сина Тараса та доньки Люби згасли назавжди, і для Ярослави головним тепер стало зберегти життя Ганнусі та найменшого Івасика. А Микити все не було. Щось допомагала тітка, але скоро вже й вона не мала чого дати. Ярослава трималася, падаючи з ніг від голоду, й у відповідь на її молитви прийшов Данило. Прийшов з цілим мішком наїдків. Зі сльозами на очах їла Ярослава

маленький шматок хліба зі справжнього борошна, слухаючи про несподівану хворобу чоловіка, його біль за ними, про те, як намагався прийти додому, ледь тримаючись на ногах.

Так і вижили вони в ті страшні роки, спершу завдяки тому мішку Даниловому, а потім уже й Микита почав приносити додому харчі. Поступово на ясне личко Ганнусі повернулася та чарівна посмішка, що квітла на ньому з самого дитинства і була її вдачею.

Прохолодна вода Сухого Кагамлика лагідно торкнулася оголених ніг Ганнусі й, вдоволено прошелестівши, відступила назад. Ганнуся задерла голову догори, підставила обличчя сонцю, яке торкнулося її теплом, і радісно посміхнулася. Завергла на деякий час, вдивляючись у пронизливо-блакитне, зовсім як її очі, небо. Навіть не повертаючись у бік ферми, вона знала, що там, біля розгалуженої гіллястої верби, причаївся, застигнувши, агроном Павло Гребенко. Вона кожною клітиною свого молодого тіла відчувала жадібно-напружений погляд очей і від того почувалася якось незвично. Та і як ще могла почувати себе вісімнадцятирічна дівчина, на яку посеред ватаги ще зелених та безвусих хлопчаків, що настирливо намагались її уваги, звернув увагу справжній чоловік. Агроном Гребенко до Пирогів прибув не так давно, десь з півроку тому, й приїхав він не сам, а з галасливою дружиною, хворобливою дитиною років двох і тещею, яка була завше невдоволена усім та усіма. Ганнуся ще пам'ятала, як усі дівчата села ходили біля контори, аби тільки оком поглянути на красеня-агронома, який мав і поставу, і зовнішність дуже примітні. Чого тільки були варті очі його, пильні та уважні, у глибинах яких ледь-ледь вгадувалося щось таке, що непокоїло, вабило слабкі серця жіночі, ще такі молоді та неміцні. Ганнуся до ватаги отих занепокоєних дівчат спершу не приєдналась, бо поталанило їй набагато більше. Агроном оселився поряд у хаті, у якій раніше жили Брегеди, котрі не забажали віддати до колгоспу свого господарства, і за те їх вислали до Сибіру. Вона спершу не